

Varför är rika länder rika och fattiga länder fattiga?

Lyttkens, Carl Hampus; Nalin, Claudio

Published in: **Ekonomisk Debatt**

1991

Link to publication

Citation for published version (APA):

Lyttkens, C. H., & Nalin, C. (1991). Varför är rika länder rika och fattiga länder fattiga? Ekonomisk Debatt, 19, 108-118.

Total number of authors:

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.

 • You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 02. Dec. 2025

CARL HAMPUS LYTTKENS CLAUDIO NALIN

Varför är rika länder rika och fattiga länder fattiga?*

Ekonomisk teori har inte kunnat ge en tillfredsställande förklaring till att vissa länder blivit rika medan majoriteten förblivit fattiga. För att förstå detta måste vi – hävdar författarna – söka oss till institutionella faktorer och den "nya institutionella ekonomin". Skillnaden mellan rika och fattiga länder ligger i formella och informella institutioner, hur dessa förändras, samt de transaktionskostnader och incitament som institutionerna genererar.

Ekonomisk teori har inte kunnat ge en tillfredsställande forklaring till att en del länder är rika medan andra är fattiga, till att en del länder växer snabbt och andra långsamt, eller till att vissa länder efter en lång expansionsfas kan stagnera. Ekonomer har forvisso pekat ut flera faktorer som är av utomordentlig betydelse för ekonomisk tillväxt, såsom fri prisbildning, konkurrens, välspecificerade äganderätter etc. En viktig pusselbit har dock saknats. Man har inte förklarat varför sådana förutsattningar för tillväxt, tex fungerande marknader, vuxit fram i vissa länder men inte i andra. Den neoklassiska tillväxtteorin kastar inte så mycket ljus över dessa frågor (Solow [1956]). Den forskningsgren som i den anglosaxiska litteratu-

Fil dr CARL HAMPUS LYTTKENS är verksam vid Nationalekonomiska institutionen och Institutet för ekonomisk forskning, Lunds universitet.

Fil dr CLAUDIO NALIN är kansliråd vid Finansdepartementets internationella avdelning. Han är också knuten till Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet. ren går under benämningen growth accounting (se exempelvis Denison [1967]) har visserligen beräknat de relativa bidragen till den ekonomiska tillväxten från kapitalbildning, tekniska framsteg mm, men den säger foga om tillväxtens yttersta orsaker: varför individer sparar och investerar, vad som ligger bakom innovationer, eller varför kapitalbildning och innovationer varit mer omfattande i vissa samhällen än i andra. Om resultaten från denna forskningsgren har Mancur Olson hävdat: "De spårar inte tillväxtens källor till deras djupaste ådror, de spårar vattnet i floden till bäckarna och sjöarna varifrån det kommer, men de forklarar inte regnet" (Olson [1982]).

Inte heller utvecklingsekonomin har på ett tillfredsställande sätt kunnat förklara "regnet". Man har svårt att förklara varför Europa är välmående medan Afrika är fattigt, eller varför exempelvis Sydkorea har haft en enastående ekonomisk tillväxt i några decennier medan andra lander i tredje världen stagnerat.

Den avgörande skillnaden mellan rika och fattiga länder är antagligen av institu-

Nalin tackar SAREC for finansiellt stod.

tionell natur. Syftet med denna artikel är därför att diskutera institutionella faktorers och transaktionskostnaders betydelse för ekonomisk tillvaxt. Höga transaktionskostnader synes vara ett av de största hindren mot ekonomisk tillväxt i utvecklingsländerna. Den nya teoribildningen kring institutioner och transaktionskostnader (new institutional economics) kanske inte heller den kan förklara tillväxtens yttersta orsaker, men den kan andå få stor betydelse for vår förståelse av u-ländernas problem. Den förändrar grunderna för nationella biståndsgivares och internationella organisationers insatser i tredje världen. Den institutionella ekonomin är också i hög grad relevant för problemen i Östeuropa och Sovjetunionen, inte minst när det gäller svårigheten att byta från ett ekonomiskt system till ett annat.

Bristande intresse för institutionella aspekter

Utvecklingsekonomin som akademisk disciplin tog form efter andra världskriget. I stor utsträckning applicerades teori utvecklad för analys av industriländerna på problem i utvecklingsländerna. Ett påtagligt exempel på detta är hur tillväxtteorin i form av den s k Harrod-Domarmodellen tillampades på u-ländernas situation. Man kom under lång tid att betrakta uländernas problem som ett kapitalbildningsproblem: utvecklingsländernas kapitalstock var for liten och det framstod som den viktigaste uppgiften att öka utrymmet för investeringar.1 Detta kunde ske genom ett ökat inhemskt sparande och genom bistånd från de rika till de fattiga länderna. Bristen på ett effektivt användande av resurserna i u-länderna sågs inte alltid som ett viktigt problem, vilket följande citat av två förgrundsgestalter i utvecklingsekonomin illustrerar: "... utvecklingsproblematiken handlar om brist på resurser, speciellt brist på kapital, snarare än om ineffektivt utnyttjande av resurser" (Meier & Baldwin [1957]).

Idag står emellertid vikten av ett effektivt resursutnyttjande i centrum för debatten om u-länderna, och därmed också betydelsen av bla ett fungerade prissystem. Detta är ett viktigt framsteg, men enligt vår mening finns en resterande brist: den institutionella ramen för de ekonomiska aktörernas agerande har ägnats ganska lite intresse inom utvecklingsekonomin. Ofta har man utgått från det outtalade antagandet att den institutionella ramen fungerar på ungefär samma sätt som i industriländerna. Därmed har man bortsett från den potentiellt viktigaste förklaringsvariabeln.

En annan stor brist i vår kunskap om ekonomisk utveckling är hur och varför institutioner förändras över tiden. I synnerhet: Vad är det som gor att tillvåxtbefrämjande institutioner utvecklas? Även i det nu välmående Västeuropas historia har fattigdom och stagnation varit dominerande företeelser. En väl så intressant fråga är därför varför vissa länder år rika. Denna fråga har intresserat ekonom-historiker (se t ex North [kommandel, North & Thomas [1973], och Rosenberg & Birdzell [1986]), och kanske borde aven utvecklingsekonomerna ha ägnat den större uppmarksamhet. Basta sättet att lära sig utvecklingens mekanismer kan vara att studera vår egen historia, men på ett annat sätt än i utvecklingsekonomins barndom - namligen utifrån ett institutionellt perspektiv.

Den nya institutionella ekonomin och staten som plundrare

Ekonomiska aktörer begränsas och påverkas i sitt handlande av den institutionella ramen. Till denna hör tex lagar och politiska spelregler. Den nya teoribildningen sätter dessa institutioner i centrum. Ekonom-historikern Douglass North, som är en förgrundsgestalt inom

¹ Se exempelvis Lundahl [1988] for en oversikt av utvecklingsekonomin.

detta område, har bla försökt förklara under vilka forutsättningar det växer fram politiska och ekonomiska institutioner som gynnar ekonomisk tillväxt. Med andra ord försöker han förklara sådant som ofta tas för givet av ekonomer. I boken Structure and Change in Economic History [1981] havdar North att ekonomisk ineffektivitet och stagnation utgör regel snarare än undantag, såväl om man ser till historien som om man ser till samtiden. Detta förklarar han med hjälp av en teori om statsmaktens agerande och transaktionskostnaderna för beskattning.

I den traditionella vålfärdsekonomin har staten i allmänhet betraktats som en altruistisk aktör som kan korrigera olika "marknadsmisslyckanden". Denna syn ifrågasattes i public choice-skolan, där man istället ofta betonar forekomsten av "politikermisslyckanden". I public choice-litteraturen antas att polititiker, byråkrater m fl maximerar sin egen "nytta". Detta kan ta sig olika uttryck: röstmaximerande politiker, budgetmaximerande byråkrater etc.

Även North bygger på antagandet att varje individ maximerar sin egen nytta. Detta har som logisk konsekvens att statsmakten i många fall år ett instrument som primårt används för att gynna härskaren och honom närstående personer. Man får en "plundrarstat".

Man kan enligt North forvänta sig att en plundrarstat ofta skapar aganderattsforhållanden och andra regler, som är ineffektiva i bemarkelsen att de hämmar ekonomisk tillväxt. Beskattning ar förknippat med transaktionskostnader: matkostnader, insamlingskostnader och kontrollkostnader. Exempelvis måste både och skattebetalarna skatteindrivarna själva kontrolleras om pengarna skall nå fram till härskaren. Det är långtifrån självklart att de äganderättsförhållanden som underlättar beskattning också är gynnsamma for ekonomisk tillväxt. En plundrarregim försöker maximera sin nettointäkt, och kommer ofta att föredra regler som förenklar beskattningen trots att det sker på bekostnad av den ekonomiska tillvaxten. Likaså kan staten vara benägen att gynna aktiviteter som kostar mindre att beskatta. Det är tex relativt enkelt att beskatta ett enskilt monopolföretag, medan det är svårt att beskatta en utspridd, fattig jordbruksbefolkning.

Ett annat skäl till att härskaren tenderar att skapa ineffektiva äganderättsforhållanden är att det alltid finns konkurrenter om makten. Regimen tvingas därför ge favörer till viktiga grupper som annars skulle kunna ge sitt stöd till någon konkurrent. Även detta leder till att regimen vidtar åtgårder som snedvrider konkurrensen och hämmar effektiviteten.

Många av regimerna i de fattiga landerna torde kunna karakteriseras som plundrarregimer. Härskarnas primära intresse tycks vara att hålla sig kvar vid makten och samtidigt berika sig själva och sina anhängare.² Till de de mer välkånda "plundrarna" hör exempelvis Mobutu i Zaire, Bokassa i Centralafrikanska republiken, Amin i Uganda, Somoza i Nicaragua, Haile Selassie i Etiopien, Trujillo i Dominikanska republiken och Marcos i Filippinerna. Listan skulle lätt kunna utvidgas.

Mobutu Sese Seko är envåldshärskare i ett av Afrikas fattigaste lander. Ingen, förutom möjligen Mobutu själv, vet hur stora hans ekonomiska tillgångar är. Han äger fastigheter i bl a Schweiz, Frankrike, Belgien, Italien och Spanien. Han har tillgångar i form av mark, plantager, industrier och fastigheter i Zaire. Det hävdas att ungefär en tredjedel av landets BNP står till Mobutus förfogande (Young & Turner [1985]). Francisco Macia Guema,

² Denna slutsats foljer av att studera deras faktiska beteende. Vi har här avslojade preferenser, på samma satt som man i konsumtionsteorin drar slutsatser om konsumentens nyttofunktion med ledning av dennes faktiska konsumtionsval.

diktator i Guinea under 1970-talet, och Idi Amin är några av de många andra afrikanska härskare som roffade åt sig så mycket de kunde under sin tid vid makten, Ferdinand Marcos förmögenhet beräknas ha uppgått till fem miljarder dollar när han tvingades lämna Filippinerna 1986 (Seagrave [1988]). Rafael Trujillo, diktator mellan 1930 och 1961, visade ett synnerligen stort intresse for sin personliga ekonomi. Han och hans familj lade beslag på ungefär hälften av Dominikanska republikens brukbara jordareal och han kontrollerade storre delen av landets industri. Hans tillgångar i utländska banker uppgick vid hans dod till uppskattningsvis en miljard dollar, I grannlandet Haiti skapade François Duvalier en stor personlig förmögenhet och sonen. Jean Claude Duvalier, hade samma intresse. Anastasio Somoza i Nicaragua ägde en formögenhet på mellan 40 och 150 miljoner dollar när han mördades 1980.3

En plundrarstat karakteriseras av både statisk och dynamisk ineffektivitet. För att gynna sig själva och viktiga anhängare tillgriper regimen lagstiftning, beskattning och konfiskering, oavsett vilka konsekvenser detta får för samhällsekonomin. Det uppstår då "snedvridningar" i ekonomin, tex genom att skilda ekonomiska aktorer möter olika priser på mark och kapital. Detta medfor statisk ineffektivitet.

I ett sådant samhälle går också mycket resurser åt till "direkt improduktiva räntesokande aktiviteter" (Bhagwati [1982]). Detta syftar på verksamhet som är lönsam för den enskilde individen, men som inte bidrar till en ökad produktion av varor och tjänster i samhället. Aktorer satsar tid och pengar på att erhålla särskilda formåner från staten, exempelvis monopol på en viss verksamhet.

En nödvändig förutsättning for en gynnsam ekonomisk utveckling ar att det görs långsiktiga investeringar. I en plundrarstat kan emellertid regimen när som helst komma att konfiskera en lönsam

verksamhet. En investerare kan inte vara säker på att han får behålla vinsterna av sina insatser. Det är lätt att finna exempel dår plundrarregimer konfiskerat lönsamma verksamheter, Mobutu "nationaliserade" plantager och industrier, bla utlandska sådana, och förvaltade dessa sjalv eller delade ut dem bland sina anhängare. Amin tyingade de asiatiska affårsmannen att lämna Uganda och deras egendomar hamnade i Amins och hans supportrars hander, Trujillo lade beslag på i princip allting som var lönsamt i Dominikanska republiken, Marcos i Filippinerna, Duvalier i Haiti och Somoza i Nicaragua agerade på samma sätt. Bla därför är dessa regimer också dynamiskt ineffektiva.4

Institutioner, institutionell förändring och ekonomisk utveckling

Att plundrarstatens agerande leder till ineffektivitet och ekonomisk stagnation år inte amnat att forvåna. Alla u-länder ar givetvis inte renodlade plundrarstater som de som beskrivits ovan. Även för andra u-länder, inklusive de som för närvarande har en demokratiskt vald regim, torde emellertid bristen på ekonomisk utveckling stå att söka i institutionella faktorer. Dessa kan bl a uppvisa likheter med plundrarstatens. Oavsett slaget av regim kan tex vissa aktorer tillskansa sig ett oproportionerligt stort inflytande på den politiska beslutsprocessen och därmed framtvinga regler som gynnar den egna snäva gruppen. Omfattande rantesökande aktiviteter och korruption präglar också demokratier som Indien och länderna i Latinamerika. Det finns fò ingen

³Se exempelvis Kapuschinski [1983] om Selassie, Brocket [1988] om Somoza, Lundahl & Vedovato [1989] om Duvalier och Trujillo.

⁴Se också Lundahl & Vedovato [1986] om plundrarstaten och dess ekonomiska konsekvenser.

anledning att vänta sig att en demokratiseringsprocess automatiskt leder till ekonomisk utveckling. Tvärtom kan ineffektiva institutioner vara långlivade (mer om detta nedan).

Vad som är betydligt svårare att forklara är varför vissa länder, i motsats till majoriteten, lyckas nå hög tillväxt och en hög levnadsstandard. Det råder inte brist på mer eller mindre ad hoc-mässiga förklaringar, Gordon Tullock [1987] har exempelvis framfört åsikten att Sydkoreas snabba ekonomiska tillväxt under president Park Chung Hee var en biprodukt av Parks utrensning av den gamla makteliten. När han kom till makten i början av 1960-talet visste han att delar av regeringen och byråkratin var emot honom. Han avskedade därför en stor del av den korrumperade och inkompetenta administrationen, vilket enligt Tullock medforde att ekonomin kunde omvandlas från en ineffektiv centralstyrd ekonomi till en öppnare och mer marknadsorienterad ekonomi. Likaså menar Mancur Olson [1982] att den japanska ockupationen av Taiwan ledde till att existerande intresseorganisationer slogs ut och förhindrade framväxten av nya. Avsaknaden av starka intresseorganisationer möjliggjorde enligt Olson den snabba tillväxten i Taiwan. Det ligger säkert mycket i Tullocks, Olsons och andras iakttagelser, men detta slags resonemang förser oss knappast med någon generell förklaring till att bara vissa länder blir framgångsrika.5 Förklaringen ligger troligen inte heller i att härskarna i dessa länder skulle haft andra motiv för sitt agerande än vad härskare i fattigare länder har.

I sin kommande bok Institutions, Institutional Change and Economic Performance försöker Douglass North utforma en mer generell teori för att förklara varför vissa länder lyckas ekonomiskt. Hans analys omfattar både vilka institutionella förhållanden som är gynnsamma för ekonomisk tillväxt och en teori för hur institutioner förändras över tiden.⁶ Det mest grundläggande problemet är frågan hur institutioner förändras, eftersom det avgör hela samhällsutvecklingen. Institutioner ger de spelregler som styr individers agerande och beslut. Institutioner är inte bara formella begränsningar, såsom lagar, utan också informella regler, såsom sociala konventioner eller självpålagda normer. De formella reglerna utgör i själva verket den mindre delen av alla de regler som styr vårt handlande.

Institutionerna avgör vilken typ av beteende som är individuellt rationellt. De avgör om det är lönsamt att bidra till teknisk utveckling, innovationer och dylikt, eller om det är mer lönsamt att ägna sig åt aktiviteter som gör samhället mer improduktivt, tex omfördelning av givna resurser. Institutionerna bestämmer också vilken typ av kunskap och förmåga som det är lönsamt att tillägna sig, liksom vilken världsbild individer kommer att ha och anpassa sitt handlande till.

Det är som vi sett lätt att förklara förekomsten av ineffektiva institutioner. Det är mindre självklart varför dessa kan bestå i generation efter generation, sekel efter sekel. Var finns den politiske entreprenören? Norths förklaring baseras här på att det finns stora skalfördelar i att be-

⁵ Det går inte heller att finna något entydigt samband mellan politisk styrelseform och ekonomisk utveckling i tredje varlden. Det finns tex inga empiriska belågg for att demokratier skulle vara mer ekonomiskt framgångsrika (Laband [1984]). Även om så vore fallet skulle problemet kvarstå att forklara uppkomsten av demokrati som politisk institution. Det har framforts att kausaliteten skulle kunna gå åt andra hållet – från ekonomisk utveckling till politisk styrelseform. Det finns aven teorier som implicerar att demokrati skulle vara relativt mindre tillvaxtbefrämjande an diktatur (se Lane & Ersson [1990]).

⁶ Det år omojligt att har i detalj redogora for Norths idéer. Vi koncentrerar oss på en oversikt av de punkter som har storst relevans for utvecklingsekonomin.

vara existerande institutioner. Det ar mycket dyrt - manskligt och materiellt att omstrukturera ett samhälle. I och med att det är dyrt är det också svårt att engagera en tillräcklig mängd individer for att kunna åstadkomma en sådan förändring.7 I stället är institutionell förändring till sin natur (nästan) alltid en gradvis process. Att institutionella förändringar sker gradvis beror också på betydelsen av de informella institutionerna och på mängden av regler. Eventuella försök att ändra samhallsstrukturen genom en drastisk förändring av de formella reglerna får sällan så långtgående konsekvenser som initiativtagaren väntat sig. En "formell revolution" berör bara en mindre del av alla de regler som styr individuellt handlande; många andra är informella och ändras bara långsamt.

Institutionell förändring sker alltså gradvis och utvecklingen styrs av oråkneliga små beslut, där varje individ agerar med utgångspunkt från gällande spelregler och försöker utnyttja de marginaler där just han kan göra ytterligare vinster. Det som driver fram mer grundläggande strukturella förandringar är förskjutningar i relativpriserna i samhållet, eftersom detta ändrar inriktningen på stora mängder individuella beslut.

Aktörer kan valja att maximera sin nytta inom de givna institutionella ramarna eller välja att lägga resurser på att åstadkomma forändringar i de formella reglerna. Vilka av dessa alternativ som väljs beror på deras relativa lönsamhet. De förändringar i de formella reglerna som enskilda aktörer/grupper kan komma att sträva efter har, som vi redan konstaterat, ofta egenskapen att hämma ekonomisk tillväxt: monopolställning, andra begränsningar i den ekonomiska friheten, omfördelning (osäkra äganderätter) etc. Summan av alla individuella beslut leder därför ofta samhället i en improduktiv riktning.

Den viktigaste av de individuella aktörerna är vanligtvis den som besitter statsmakten. Härskaren har betydligt större möiligheter än andra att åstadkomma förändringar i de formella reglerna. Dessa möjligheter kan vara konstitutionella eller bygga på det våldsmonopol som ofta följer med statsmakten. Dessutom kan härskaren ha mycket mer att vinna på en ändring av reglerna (eftersom hans del av den totala kakan är större), liksom hans potentiella förluster vid ändringar kan vara större an andra medborgares. Som vi noterat ovan är det långtifrån självklart att de institutionella förändringar som gynnar härskaren även leder till ekonomisk tillväxt.

Vi har noterat 1) att större institutionella förändringar är osannolika, och 2) att förändring sker gradvis som ett resultat av alla aktörers agerande med eller mot det rådande formella systemet. Det år också så att individer har lärt sig ett visst system och skaffat den typ av kunskaper och förmåga som belönas i just detta system. Detta skapar även deras "modell" av hur världen fungerar. I en sådan situation kommer - i stort sett samma beteende att vara lönsamt i morgon som idag. Existerande institutioner är resultatet av en historisk utveckling, men denna historiska utveckling har därmed också format hur individer agerar, vilket beteende som belonas av systemet. Sålunda kommer en ekonomi att fortsätta i samma riktning som den rört sig under föregående period. Förändringar i denna utvecklingsriktning sker normalt bara långsamt och marginellt.8. Institutionell utveckling är därmed riktningsberoende.

North ser alltså framför sig en bild av institutionell utveckling, där det på medellång sikt kan vara omöjligt att i detalj

⁷Detta är en variant på det välkända gratispassagerare-problemet. Jfr Olson [1965].

⁸Darmed inte sagt att riktningsåndring är omojlig; den kan uppkomma pga ovantade effekter av individuella beslut, externa effekter, eller till följd av exogena chocker.

förutsäga en ekonomis utveckling, men där den långsiktiga utvecklingsriktningen kan vara relativt välkänd. Den sk kaosteorin beskriver likartade fenomen inom naturvetenskaperna.⁹.

De lander som uppnått hög ekonomisk tillväxt har sålunda (delvis slumpmässigt) kommit att folja en väg dår institutionerna gradvis blivit allt effektivare. Storbritannien är ett exempel på detta. Framför allt från 1600-talet och framåt lades där den institutionella grunden för ekonomisk tillväxt, handel och marknadsekonomi. Detta skedde i en sorts implicita förhandlingar, där kungamakten gavs ökade skatteintäkter i utbyte mot att undersåtarna fick politiskt inflytande samt skydd mot konfiskationer och andra övergrepp. 10 I Spanien dåremot ledde likartade finansiella problem for kungamakten till utvecklandet av en centraliserad byråkrati och starkt reglerad ekonomi. Trots ett bättre utgångslage kom Spanien att fölia en sämre utvecklingsväg än den engelska ekonomin. Enligt North kan det institutionella arvet från Spanien förklara mycket av Latinamerikas problem idag.

I den andra delen av Norths teori diskuteras vilken typ av samhällsinstitutioner som befrämjar ekonomisk tillväxt. Här står transaktionskostnaderna i ekonomin i centrum för uppmärksamheten.

Transaktionskostnadernas betydelse i de fattiga länderna

Grundlaggande för ekonomisk teori är tanken att specialisering år lönsamt och specialisering förutsätter i sin tur att det finns möjligheter att genomföra bytestransaktioner. Samtidigt har ekonomisk teori i allmanhet förutsatt att det inte kostar något att genomföra byten, att transaktionskostnaderna är noll. Men transaktionskostnaderna är enligt North oerhört betydelsefulla för ekonomins funktionssätt och institutionerna spelar i sin tur en avgörande roll för transaktionskostnadernas storlek. Institutionernas

förmåga att reducera transaktionskostnaderna har avgörande betydelse för ekonomins utveckling på längre sikt.

Varför är det förenat med kostnader att genomföra transaktioner? I korthet kan man säga att detta beror på att det går åt resurser for att definiera innehållet i bytestransaktioner och för att garantera deras efterlevnad. Varor som är likartade kan ändå skilja sig åt på flera sätt, och den potentielle konsumenten kan tvingas lägga ner mycket tid på att informera sig om varans kvalitet. Om han inte känner såljaren kanske han också behöver information om dennes tidigare forehavanden. En viss odlingsbar jordlott kan tex vara annorlunda beskaffad än en annan, vilket tvingar den potentielle arrendatorn att informera sig om dess kvalitet. Om jordlotten är beroende av vatten som delas med grannar så är dessas förväntade beteende av stor vikt. Listan kan göras mycket lång.

I ett industrialiserat land behöver i allmänhet individen inte lägga ner så stor tid på att skaffa sig denna typ av information. Dagligen ingår vi ett stort antal avtal av olika slag med individer som vi inte känner personligen. Vi känner exempelvis inte kassörskan i varuhuset och vi vet kanske inte vem som äger det. Men vi vågar bete oss på detta sätt eftersom varornas egenskaper är relativt vål definierade och vi vet att det finns en legal struktur som

⁹Norths analys ar på det hela taget övertygande. Om man skall kritisera den så år det enligt vår mening i forsta hand på två punkter. For det forsta ser han en vasentlig roll for ideologier och altruistiskt beteende i den process som vi beskrivit (vi har inte gått in på denna sida av hans argument). I så fall återstår det att förklara uppkomsten av ideologier, vilket North sjalv påpekar. For det andra har denna analys ett visst drag av determinism över sig, vilket vi finner något svårsmalt. Visserligen hävdar North att det langs varje (riktningsberoende) utvecklingsvag finns en rad konkreta valmojligheter, men relationen mellan dessa "fria val" och teorin verkar inte helt klar.

¹⁰ Jfr aven Levi [1988].

gor det möjligt att klaga och få rått om en viss vara visar sig vara av undermålig kvalitet. Den institutionella ramen garanterar att de (implicita) kontrakt vi dagligen ingår också efterlevs. Detta gör det möjligt för oss att ingå överenskommelser med fullständiga främlingar, vilket i sin tur möjliggör specialisering och stordriftsfördelar.

I den fattiga världen kan däremot transaktionskostnaderna vara mycket höga. Man väljer gärna att ingå avtal med personer som man känner (familiemedlemmar, grannar etc) medan man har anledning att vara mycket mer försiktig gentemot främlingar. Osäkerheten kan medföra att man avstår från potentiellt vårdefulla transaktioner mellan individer. mellan företag, mellan företag och stat etc, och på såväl varu- som faktormarknader. Detta minskar graden av specialise-

North menar att osäkerheten och den därav följande skillnaden i transaktionskostnader är den avgörande skillnaden mellan fattiga och rika länder: "samhällens oförmåga att utveckla effektiva och billiga metoder för att garantera efterlevnad av kontrakt är den viktigaste källan både till stagnation i historien och till underutvecklingen i den tredje världen idag" (North [kommmande], s 73).

Utvecklingsekonomin har inte i någon större utsträckning analyserat dessa faktorer som North identifierar som centrala för ekonomisk tillväxt. De flesta böcker som används i den akademiska undervisningen berör överhuvud taget inte detta problem. Till de centrala tankarna i utvecklingsekonomin hör av tradition i stället teorier kring "dual ekonomi", "balanserad kontra obalanserad tillväxt", "fullständigt elastiskt utbud av arbetskraft", "big push", "beroende" mm. Ingen av dessa diskuterar transaktionskostnadernas betydelse for ekonomisk utveckling. Den nya institutionella ekonomin har sålunda öppnat ett nytt fält for utvecklingsforskningen.

Norths analys har redan inspirerat en forskare som Hernando de Soto, som med boken The Other Path [1989] väckt mycket debatt i Latinamerika.11 de Soto gör upp med många av myterna kring Latinamerikas ekonomiska problem. Det har varit en vanlig uppfattning att regionens ekonomiska problem är en konsekvens av dess "beroende" av den rika världen. speciellt Förenta Många andra har hävdat att omständigheter utanför de latinamerikanska ländernas egen kontroll - såsom försämrade bytesförhållanden – i hög utsträckning bidragit till deras stagnation. Det är också en vedertagen uppfattning att regimerna fört en liberal laissez faire-politik, och att marknadskrafterna genererat stora inkomstskillnader och förorsakat "beroendet".

de Soto undersöker den peruanska ekonomin och visar med all onskvärd tydlighet att ekonomin inte kännetecknas av laissez faire. Den ar istället genomreglerad. Marknaderna fungerar mycket dåligt i Peru och transaktionskostnaderna är extremt höga.

de Soto visar svårigheterna att etablera ekonomisk verksamhet inom ett flertal branscher, blai handel- och transportsektorerna. Det kan ta år av en individs arbetstid att starta en liten firma för tillverkning, att öppna en butik osv. Det handlar om att ta sig igenom svåra byråkratiska labyrinter, där flera departement och statliga verk kan vara involverade. Dessa kostnader omöjliggör ofta ny verksamhet. Också efter det att en verksamhet etablerats är kostnaderna för att uppfylla olika byråkratiska krav extremt höga.

Konsekvensen av de höga kostnaderna för etablering av företag i den legala "formella" sektorn är att individer tar sin tillflykt till den "informella" sektorn. Man startar småföretag, öppnar butiker och

¹¹ Boken recenserades i Ekonomisk Debatt av Stefan de Vylder [1990].

organiserar transporter utanför lagen. De Soto visar att den informella sektorn sjuder av aktivitet och företagsamhet.

Samtidigt är emellertid transaktionskostnaderna mycket stora även i den informella sektorn. Dess brist på legal status och osäkra äganderättsförhållanden skapar en osåkerhet som hämmar produktivitet och tillväxt. Eftersom verksamheten inte är legal kan den i princip beslagtas och aktörerna utsätts ofta för trakasserier ifrån myndigheternas sida. Eftersom man vill undvika upptäckt opererar man i liten skala och kan därför inte dra nytta av skalfördelar. Man använder hellre släktingar an främmande personer som arbetskraft. Avsaknaden av legal status gör det nastan omöiligt att erhålla krediter eftersom man inte kan använda företaget som säkerhet, och man kan inte försäkra verksamheten. Man kan inte heller omvandla företag till aktiebolag. 12 North konstaterar: "Den institutionella ramen leder inte bara till höga transaktionskostnader [i tredje världen] utan osäkra äganderättsförhållanden leder också till att man använder teknologier med föga fast kapital och utan långsiktiga överenskommelser" (North [kommande], s 88).

Man har tidigare observerat att osäkra äganderättsforhållanden verkar mande på jordbrukssektorn, där huvuddelen av befolkningen är verksam i många av utvecklingsländerna. Osäkra kontraktsförhållanden leder till höga transaktionskostnader och det saknas ofta en legal struktur som definierar och skyddar egendomsrätter. Osäkerhet till foljd av oklara avtal om arrenden är också vanligt. Undersökningar från Centralamerika visar att i vissa länder har den övervägande delen av kontrakten varit oskrivna och omfattat en kortare period än ett år (Brocket [1988]). Arrendatorn vet alltså inte det exakta innehållet i den transaktion han ger sig in i. Ofta förnyas inte kontrakten och arrendatorn kan tvingas bort från jorden.

Det peruanska politiska systemet har

ett stort inslag av "improduktiva rantesökande aktiviteter". Dylika aktiviteter hänger samman med att ekonomin är starkt reglerad och att det finns en påtaglig tradition av att politiker utdelar privilegier till olika individer. Staten år aldrig neutral och behandlar aldrig två personer på samma sätt: "Det finns inte två personer som betalar samma skatt, det finns inte två importvaror som beskattas med samma tullsatser, två exportprodukter som subventioneras på samma sätt eller två individer som har tillgång till kredit på samma villkor" (de Soto [1989], s 195). Vi kan tillägga att situationen är likartad i många länder i tredje världen. Den samhällsekonomiska kostnaden för detta är säkerligen mycket stor. Exempelvis bedömer Mohammad & Whalley [1984] att den samhällsekonomiska kostnaden för "improduktiva räntesökande aktiviteter" i den indiska ekonomin motsvarar 30 till 45 procent av landets BNP.

Avslutande kommentar

Den ekonomiska forskningen har inte kunnat ge någon bra och entydig forklaring till att vissa länder förblivit fattiga medan vissa blivit rika. Utvecklingsekonomin har visat ett relativt svagt intresse för institutionernas roll för den ekonomiska utvecklingen trots att just institutionella skillnader tycks utgöra den avgörande skillnaden mellan rika och fattiga länder. Vidare är transaktionskostnadernas storlek centrala för ekonomins funktionssätt. I en ekonomi med höga transak-

Det kan namnas att de Soto år optimistisk om möjligheten till drastiska institutionella forandringar i Peru och i övriga Latinamerika. Han gör jämförelser med merkantilismens nedgång i Västeuropa och menar att trycket från den informella sektorn på de peruanska politikerna är så stort att desssa kommer att tvingas att genomfora institutionella foråndringar.

tionskostnader blir byten dyra och svåra att genomföra och potentiella vinster av specialisering förverkligas endast i mycket begränsad utsträckning. Konsekvensen blir låg produktivitet och långsam ekonomisk tillvåxt.

Denna teori och dess beståndsdelar – institutionernas grundläggande betydelse för individers agerande och för den ekonomiska utvecklingen, deras gradvisa förändring, samt utvecklingens riktningsberoende – ger oss på det hela taget en långt mer pessimistisk syn på utvecklingsländernas möjligheter an vi varit vana vid. Det kommer att vara svårt och ta mycket lång tid att vrida utvecklingen rätt i länder dar den institutionella strukturen huvudsakligen belönar improduktivt agerande. Samma problem möter vi ju för övrigt i Östeuropa, vilket flera observatörer noterat. ¹³

Den institutionella teorin har också bestämda implikationer för den direkta biståndspolitiken. Det är exempelvis med detta synsätt synnerligen betänkligt att låta bistånd kanaliseras genom mottagarlandets administrativa apparat. Ett sådant resursflöde ökar ju lönsamheten i att kontrollera dessa institutioner, i att ägna sig åt omfördelning i stället för produktiva insatser, i att bedriva räntesökande aktiviteter. Därmed befästs en institutionell struktur som inte är ägnad att gynna ekonomisk tillväxt.

Detta sätt att betrakta utvecklingsländerna kan komma att få stort inflytande över forskningen framöver. Den positiva sidan av saken är att vi nu kanske äntligen är på våg mot en förståelse av förutsättningarna för ekonomisk utveckling, så att vi kan törklara varför just vissa länder lyckas. Det är bara med denna förståelse vi kan hjälpa fattiga länder att vända utvecklingen i önskad riktning, liksom hjälpa oss själva att inte sjunka ned i stagnation.

Referenser

- Bhagwati, J, [1982], "Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities". Journal of Political Economy. Vol 90, s 988-1002.
- Brocket, C D, [1988], Land, Power and Poverty, New York.
- Denison, E F, [1967], Why Growth Rates Differ. Washington.
- Hedlund, S, [1990], "Från plan till marknad via kaos – om övergångsperiodens politiska ekonomi i Osteuropa". *Ekonomisk Debatt*, Årg 18, Nr 7.
- Kapuschinski, K, [1983], The Emperor. London,
- Laband, D N, [1984], "Is There a Relationship Between Economic Conditions and Political Structures?" Public Choice, Vol 43, s 25-37.
- Lane, J-E & Ersson, S, [1990], Comparative Political Economy, London.
- Levi, M, [1988], Of Rule and Revenue. Berkeley.
- Lundahl, M, [1988], "Utvecklingsekonomin under efterkrigstiden – några huvudlinjer". Ekonomisk Debatt, Årg 16, Nr 5.
- Lundahl, M & Vedovato, C, [1986], "Statens betydelse for utvecklingen i fattiga länder". Ekonomisk Debatt, Årg 14, Nr 1.
- Lundahl, M & Vedovato, C, [1989], "The State and Economic Development in Haiti and the Dominican Republic". Scandinavian Economic History Review, Vol 37, s 39-59.
- Meier, G M & Baldwin, R, [1957], Economic Development, New York.
- Mohammad, S & Whalley, J, [1984], "Rent Seeking in India; Its Costs and Policy Significance". *Kyklos*, Vol 37, s 387-413.
- North, D C, [1981], Structure and Change in Economic History, New York och London.
- North, D C, [kommande], Institutions, Institutional Change and Economic Performance.

 Cambridge University Press.
- North, D C & Thomas, R T, [1973], The Rise of the Western World. A New Economic History. Cambridge.
- Olson, M, [1965], The Logic of Collective Action. Cambridge, MA och London.
- Olson, M, [1982], The Rise and Fall of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities. New Haven och London.
- Rosenberg, N & Birdzell, L E, [1986], How the West Grew Rich. London.
- Rothstein, B, [1990], "Barnatro på marknaden". Sydsvenska Dagbladet, 1990-11-29.

¹³Se tex Hedlund [1990], North [kommande] s 145, och Rothstein [1990].

- Seagrave, A, [1988], The Marcos Dynasty. New York.
- Solow, R, [1956], "A Contribution to the Theory of Economic Growth". Quarterly Journal of Economics, Vol 70, s 65-94.
- de Soto, H, [1989], The Other Path. The Invisible Revolution in the Third World. New York.
- Tullock, G, [1987], Autocracy. Dordrecht.
- de Vylder, S, [1990], Recension av de Soto, H, Den andra vägen. Marknadsekonomi för Latinamerika. Ekonomisk Debatt, Årg 18, Nr 3.
- Young, C & Turner, T, [1985], The Rise and Fall of the Zairian State. London.